

Art-Sanat

Araştırma Makalesi | Research Article

📄 Açık Erişim | Open Access

III. Mustafa Türbesi Haziresi'ndeki Hizmetkârlara ve Cariyelere Ait Mezarlar Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Graves of Servants and Concubines in the Hazire of the Tomb of Mustafa III

Esra Halıcı¹ & Burak Muhammet Gökler¹

¹ Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

Öz

III. Ahmed'in ve Mihrişah Emine Sultan'ın oğlu olan III. Mustafa (1717-1774), on yedi yıl tahtta kalmıştır. Şair, hattat ve âlim bir insan olan III. Mustafa, bir yandan devlet ve toplum yapısını ıslah etmeye çalışırken bir yandan da imar faaliyetlerine önem vermiştir.

Konu kapsamında ele alınan mezarlar III. Mustafa tarafından 1760 tarihinde Mimar Mehmed Tahir'e inşa ettirilen Laleli Külliyesi'nin güneybatısında, III. Mustafa türbesinin hazire bölümünde yer almaktadır. Türbenin güneydoğu ve kuzeydoğusunda konumlanan bu hazirede toplam yirmi dokuz mezar taşı tespit edilmiştir. Saha çalışmaları neticesinde söz konusu mezarlardan yirmi altısının kadınlara ait olduğu belirlenmiş; bu çalışma kapsamında ise yalnızca saray hizmetkârları ve cariyelere ait on bir mezar taşı değerlendirmeye alınmıştır. İnceleme, kitabelerin okunması, mezar taşı tipolojilerinin ortaya konulması ve süsleme kompozisyonlarının sistematik biçimde analiz edilmesi ile oluşturulmuştur. Bu bağlamda, söz konusu mezarlardan üçü cariyelere, üçü kethüdalara, ikisi türbedar hizmetlilerine, biri çaşnigire, biri hizmetli kalfaya ve biri de oda kalfasına ait olarak belirlenmiştir.

III. Mustafa Türbesi haziresinde yer alan bu mezar taşları, Osmanlı sarayındaki kadın hizmetlilerin ve cariyelerin ölüm sonrası nasıl temsil edildiğini gösteren nadide örneklerdir. Her ne kadar bu bireyler sosyal hiyerarşinin alt kademelerinde yer alsalar da mezar taşlarındaki estetik ve sanatsal yoğunluk, onlara atfedilen önemi ortaya koymaktadır. Bu taşlar, dönemin sanatsal yönelimlerini, dini düşünce yapısını ve toplumsal rolleri aynı anda yansıtan çok katmanlı belgelerdir.

Abstract

Mustafa III (1717-1774), the son of Ahmed III and Mihrishah Amina Sultan, reigned for seventeen years. A poet, calligrapher and scholar, Mustafa III gave importance to reconstruction activities while trying to reform the state and social structure.

The graves discussed within the scope of the study are located in the *hazire* (walled burial ground) section of the tomb of Mustafa III in the southwest of the Laleli Complex, which Architect Mehmed Tahir built by the order of Mustafa III in 1760. A total of 29 gravestones were identified in this hazire located to the southeast and northeast of the tomb. As a result of field studies, it was discovered that twenty-six of these graves belonged to women; only 11 graves belonging to palace servants and concubines were evaluated within the scope of this study. The studies were conducted by reading the inscriptions, revealing the tombstone typologies, and systematically analyzing the decorative compositions. As a result of the study, it was determined that three of the graves belonged to concubines, three to chamberlains, two to tomb keeper servants, one to a food taster, one to a kalfa (the head of the female servants) and one to an *oda* (odalisque).

Located in the hazire of the tomb of Mustafa III, these tombstones are rare examples of how female servants and concubines in the Ottoman palace were represented after death. Although these individuals were at the lower levels

“ Atıf | Citation: Halıcı, Esra, Burak Muhammet Gökler. "III. Mustafa Türbesi haziresi'ndeki hizmetkârlara ve cariyelere ait mezarlar üzerine bir inceleme". *Art-Sanat*, 24 (2025): 254-283. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2025.24.0002>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Halıcı, E. & Gökler, B. M.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Esra Halıcı esra.halici@atauni.edu.tr

Art-Sanat

<https://art-sanat.istanbul.edu.tr/>

e-ISSN: 2148-3582

of the social hierarchy, the aesthetic and artistic intensity of their tombstones reveals the importance attributed to them. These stones are multi-layered documents that simultaneously reflect the artistic trends, religious thought structure and social roles of the period.

Anahtar Kelimeler III. Mustafa • Hazire • Cariye • Hizmetkâr • Mezar Taşı

Keywords Mustafa III • Hazire • Concubine • Servant • Tombstone

Yazar Notu Bu çalışma için İstanbul Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İstanbul Türbeler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden 26.06.2025 tarihli ve E-33959026-154.01-6925108 sayılı yazıyla onay alınmıştır.

Author Note This study has been approved by the Istanbul Governorship, Provincial Directorate of Culture and Tourism, General Directorate of Istanbul Tombs and Museums, with the official letter dated 26 June 2025 and numbered E-33959026-154.01-6925108.

Extended Summary

The heir of a civilization spanning over a thousand years, the Turkish nation has attributed deep meaning to death and rituals shaped by death throughout history and has approached this process with a sacred and social dimension, especially in the context of religious beliefs. Burial traditions have changed over time; however, the architectural and artistic practices carried out after death have preserved their continuity in terms of social memory. After the Turks accepted Islam, a unique synthesis was formed between the old belief systems and the Islamic understanding, and this was directly reflected in the cemetery culture. The tradition of tombstones that developed in Anatolia has been shaped as symbolic areas where both individual and collective memory are embodied.

This tradition reached its peak during the Ottoman Empire, when the sultans' tombs and the adjacent hazires became integral parts of both religious and public architecture. In these hazires, not only the members of the dynasty but also palace officials, state officials, the ulama class and palace members of various ranks were buried. Beyond being mere burial places, the hazires stand out as multi-layered spaces that reflect individuals' social positions, religious affiliations, gender roles, and the artistic aesthetics of the period.

In this context, this study focuses on the hazire around the tomb of Sultan Mustafa III, the twenty-sixth of the Ottoman sultans, and aims to analyze the tombstones of women in this area, especially the representation of individuals in the position of concubines and servants. The main purpose of this study is to reveal how these women, who were in the lower classes in the Ottoman palace hierarchy, were commemorated after death through tombstone aesthetics.

Sultan Mustafa III was born on January 28, 1717, in Edirne as the son of Sultan Ahmed III and Mihrishah Amina Sultan and ascended to the Ottoman throne on October 30, 1757. Mustafa III, who succeeded his father, Ahmed III, after the short reigns of Mahmud I and Osman III, confronted important challenges in both domestic and foreign policy during his 17-year reign. Remembered for the suppression of bandit rebellions, the control of local notables (*ayans*), and some reform initiatives in the state administration, Mustafa III received the title of "ghazi" especially for the partial successes achieved in the Ottoman-Russian War in 1769. However, the Seven Years War between 1756 and 1763 and the subsequent lack of reforms led the Ottoman Empire into a politically and economically difficult period. Mustafa III died under these harsh conditions in 1774 and was buried in the tomb in the social complex he had built in the Laleli district of Istanbul.

Built between 1760 and 1764, this social complex is an important work reflecting the Ottoman interpretation of baroque architecture. The social complex is a multi-faceted complex of buildings consisting of a mosque, *imaret*, tomb, public fountain, *muvakkithane* (time-keeper house), inn, bathhouse (*hamam*) and shops. The social complex, the construction of which was started by the chief architect Kara Ahmed Agha, was later completed by Architect Mehmed Tahir. The tomb and the surrounding hazire, located in the south of this complex, constitute the main examination area of the study.

The hazire in question is located to the south of the Laleli Mosque and is separated from the commercial units of the complex by a high wall. On this wall, the Adilshah Kadın Fountain, dated 1804, attracts attention. In the middle of the fountain, there is a tomb of Adilshah Kadın covered with a bronze grid, and right next to this tomb is the door that provides access to the hazire. When entering through the gate, one reaches the hazire and the tomb of Mustafa III, which has an octagonal plan and is covered with a dome. Although the architecture of the tomb bears the influence of the baroque style, it is also occasionally blended with classical Ottoman architectural elements.

A total of 29 graves were identified in the hazire of the tomb that is the subject of the study. Twenty-six of these graves were identified as belonging to women and three to men. Within the scope of the research, 11 of these graves were examined in detail and systematically documented. During these examinations, both the epigraphic and typological analysis methods were used.

In the first phase of the fieldwork, the Ottoman inscriptions on the gravestones were meticulously read, and these texts were translated into modern Turkish. Epigraphic data are important elements that reveal the identities of the individuals, their social positions, religious attitudes and sometimes the stylistic preferences of the period. Through the inscriptions, the names, titles, death dates, and professional qualifications of the grave owners were determined. Then, each tombstone was evaluated from a typological perspective; the formal features of the stones, their capital forms and decorative elements were analyzed in detail in terms of style. With this method, the place of tombstones in the artistic understanding of the period was revealed, both aesthetically and functionally.

As a result of the evaluations, it is confirmed that all the 11 gravestones belong to women. A significant number of these women have been identified as individuals directly related to the palace, based on the expressions and titles found on the stones. The descriptions and forms of address on the tombstones indicate that these women were concubines or servants in the palace. Particularly, titles such as “*kadın*” (woman), “*kalfa*”, and “*çaşnigâr*” (food taster) clearly reflect the duties and status of individuals in the palace.

Among the analyzed tombstones, three of them contain expressions directly stating that they were the concubines of Selim III, one of the Ottoman sultans. These women were Nefise Hatun (date of death: 1809), Hüsnü Cinan (1843) and Safderun Hanım (1847). According to the inscriptions, these individuals were concubines who were under the patronage of Selim III's court and whose belongings were reflected on their tombstones after their deaths. Such direct connections reveal the relationships of the individuals in question not only with the palace but also with the central structure of the dynasty and show how women were represented through tombstones in Ottoman society.

Other tombstones belong to different palace servants and can mostly be identified by the titles or functional roles they bore. For instance, Defigam Kadın who died in 1810, Şerefraz (1834), Fidan Hanım (1835), Fatima (1812) who was described as Selim III's servant, a servant who died in 1813 but whose name is unknown, Bedr-i Cihan (1825) who had the title of *çaşnigâr*, a person (who died in 1820) who was described as Pembe (Pink) Kalfa, and finally Sahba Kalfa who died in 1848 are included in this scope. The stones of these individuals contain inscriptions indicating their job descriptions or social belongings; this shows that these women were figures who played an active role in the functioning of the Ottoman palace system.

The tombstones in question can be considered as concrete manifestations of the respect shown to the palace women and servants in Ottoman tombstone art. The language used in the inscriptions and the taste of the period in the decorative styles show that these stones were not just simple burial signs; they were also approached with great care and sensitivity to the posthumous representations of the palace women. This situation reveals that in the Ottoman Empire, being remembered after death was important not only for the sultans or high-ranking statesmen but also for the women members and the servants of the palace.

All of these stones are dated to the 19th century, and the historical distribution of the graves coincides with the reigns of Mustafa IV, Mahmud II and Abdülmecid. Interestingly, only the name of Selim III is explicitly stated in some inscriptions; however, it is not specified which sultan the other women served. This is an important observation, especially in terms of the post-mortem representation of the distribution of duties within the palace and individual identities.

Three basic groupings have been made in terms of tombstone typologies: cover type, cist type and framed type. The stones consist of head and foot pillars and have a prismatic rectangular form and a structure that narrows from top to bottom. The headstones are decorated with inscriptions written in Ottoman Turkish; the inscriptions written in *thuluth* and *talik* calligraphy are sometimes included in the cartouches. Headgear is not used; instead, flowered or pointed hats are preferred. These choices of hats deviate from symbols such as the hat or fez frequently seen on classical women's gravestones and indicate a different aesthetic understanding.

These stones have a remarkable variety in terms of ornaments. There are detailed compositions such as acanthus leaves, depictions of roses and tulips emerging from vases, fruit bowls, date and tuba trees, sun disks, bows, wreath motifs and curtains. These elements reflect the influence of the baroque and especially the empire style, which was influential in Ottoman art in the late 18th century and the first half of the 19th century. In this context, these tombstones

belonging to concubines and servants are closely related to the palace art of the period, not only aesthetically but also stylistically.

The inscriptions often begin with traditional prayer patterns, followed by the individuals' name, title, and sometimes information about whom they served. While some inscriptions are quite simple and short, some are crafted with literary style and artistic expressions. This diversity reveals that gravestones present not only social but also cultural narratives.

In conclusion, these tombstones located in the hazire of the tomb of Mustafa III are rare examples of how female servants and concubines in the Ottoman palace were represented after death. Although these individuals were at the lower levels of the social hierarchy, the aesthetic and artistic intensity on their tombstones reveals the importance attributed to them. These stones are multi-layered documents that simultaneously reflect the artistic trends, religious thought structure and social roles of the period.

This study draws attention to the monumental representation of female servants, who are often neglected in Ottoman historiography, and emphasizes the importance of preserving this cultural heritage and passing it on to future generations. Tombstones are not just piles of stones; they are a way to connect with the past, understand silent memory and re-read social identities.

Giriş

Babası III. Ahmed, annesi Mihrişah Emine Sultan olan III. Mustafa 28 Ocak 1717 tarihinde Edirne'de dünyaya gelmiştir. Babası III. Ahmed'den sonra sırasıyla tahta çıkan I. Mahmud ve III. Osman'ın akabinde 30 Ekim 1757'de devletin başına geçmiştir¹. 17 yıl Osmanlı Devleti'ni yönettiği süreçte eşkıya isyanları ve ayanları bastırması, çeşitli ıslahatlar gerçekleştirmiştir².

1739 Belgrad Antlaşması'yla Avrupa'da sakin bir dönem geçiren Osmanlı, 1756-1763 yıllarını kapsayan Avrupa'daki 7 yıl savaşları, Osmanlı-Rus Savaşı ve gerekli yeniliklerin yapılmaması sebebiyle olumsuz etkilenecektir. Bu süreçte III. Mustafa'nın sultanlığında sıkıntılı dönemler başlamış, 1769 tarihinde ise gösterdiği başarılarından dolayı "gazi" ünvanını almıştır³. Dış siyasette ve savaş sürecinde sağlığı bozulan Sultan, 1774'te vefat etmiş ve daha öncesinde Laleli'de inşa ettirmiş olduğu cami, imaret, türbe, sebîl, muvakkithane, han, hamam ve dükkânlardan oluşan külliye'nin türbesine defnedilmiştir⁴. 1760-1764 tarihleri arasında inşa edilen külliye'nin inşasına baş mimar Kara Ahmed Ağa başlamış ancak eser, Mimar Mehmed Tahir tarafından tamamlanabilmiştir⁵. Külliye'nin emini ise Ali Ağa'dır⁶.

Külliye'nin bir parçası olan türbe mimari açıdan barok üslubun etkisinde şekillenmiştir. Ongen planda tasarlanan ve üstü kubbe ile kapatılan türbenin güneyi caddeye bakmakta, kuzey, doğu ve batı yönleri hazire tarafından kuşatılmaktadır. Toplamda yirmi dokuz mezarın yer aldığı haziredeki taşlardan yirmi altısı kadınlara üçü ise erkeklere aittir.

Mezar taşları ile ilgili yapılan çalışmalarda, hazirelerde bulunan mezarlardan sadece kadın şahideleri seçilerek yapılan araştırmalar söz konusu olsa da cariye (köle) ve hizmetkârları konu edinen bir inceleme tespit edilememiştir. Cariye ve hizmetkârlara ait olan şahidelerin incelenmesi Osmanlı sultanlarının himayesinde bulunan kadınların veya hizmetkârların vefatından sonra mezarlarına nasıl önem verildiğini göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir (**Görsel 1, Görsel 2**).

¹Kemal Beydili, "Mustafa III," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 280-283.

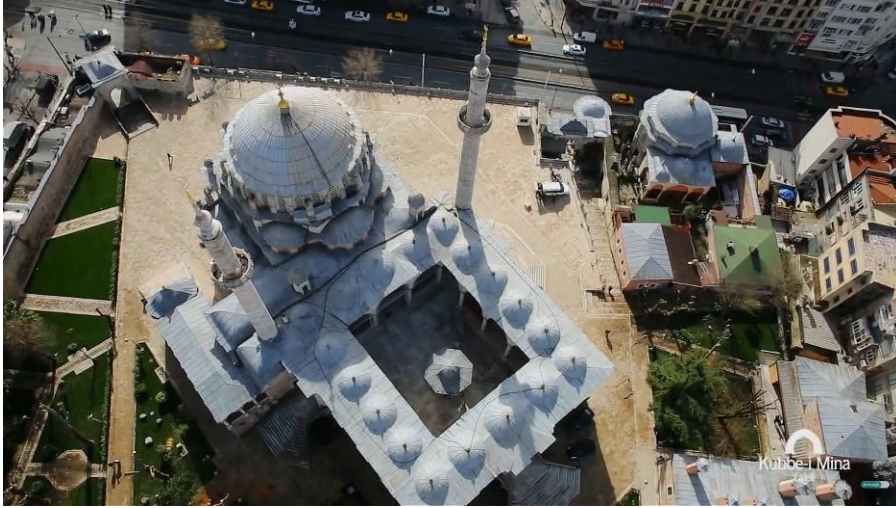
²"Haneden," *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 12, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 189-190.

³"Haneden," 190.

⁴Hakkı Önkal, *Osmanlı Haneden Türbeleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017), 372.

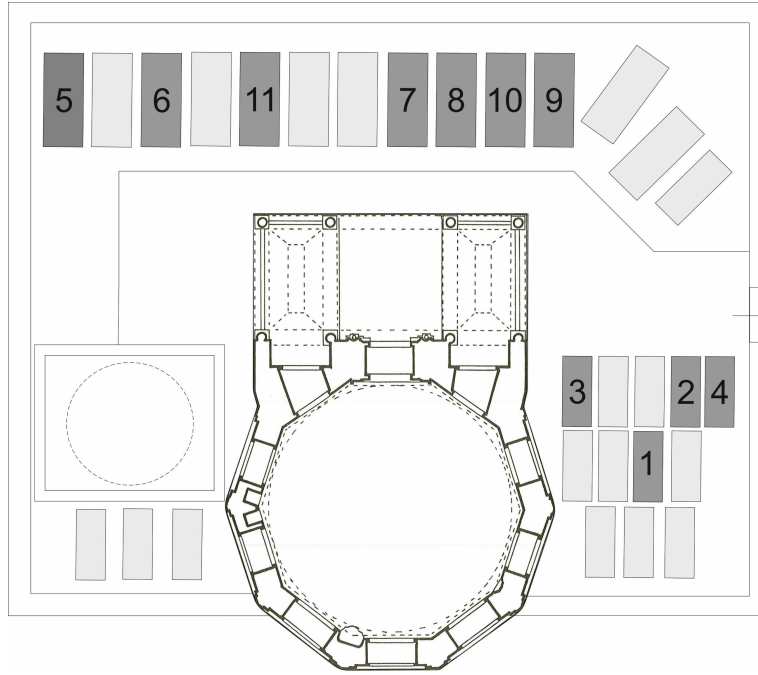
⁵Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Laleli Külliyesi," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27 (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 86-89.

⁶Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I-II* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 96.

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=nY-L7sma0Rs>

Görsel 1: Laleli Camii ve III. Mustafa Türbesi

Kaynak: Plan, H. Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 374.

Hazire konumu B. M. Gökler, 2021

Görsel 2: Türbenin Plan Şeması ve Mezarların Haziredeki Konumları

1. III. Mustafa Türbesi Hazinesi'ndeki Hizmetkârlara ve Cariyelere Ait Mezarlar

1.1. Nefise Hatun'un Mezarı

Cariye Nefise Hatun'a ait olan 1224 [1809] tarihli mezar, türbenin doğusunda bulunmaktadır. 187 x 85 cm ölçülerinde kapak (pehleli) taşlı mezar, baş ve ayak şahidesinden müteşekkildir. 161 cm yüksekliğinde 45 cm (üst), 27 (alt) cm genişliğindeki ve 9 cm ölçülerindeki mermer malzemeli baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir form sergilemekte olup kapak taşının üzerindeki oyuk içerisine yerleştirilmiştir. Şahidenin ön yüzeyine talik hatla nakşedilen altı satırlık Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kitabesi yatay ekseninde atılan silmelerle bölümlenmiş, serlevha satırı ise iki yanda sütuncelere oturan C kıvrımlı ve

merkezi akant⁷ yapraklı bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Çerçevenin köşe boşlukları da gül ile değerlendirilmiştir.

Şahidenin gövde bölümü, akantlı tepelikten bir silme ile ayrılmıştır. Tepeliğin merkezine işlenen kâsedeki üzüm motifi iki yandan akantlı “S-C” kıvrımları ile desteklenirken “S” kıvrımlarından çıkan “S” silmeler bir palmet meydana getirerek üstteki akant yapraklarını tamamlayan bir kompozisyon hâlini almıştır.

155 cm yüksekliğinde 43 (üst), 26 (alt), 9 cm kalınlık ölçülerindeki sivri tepelikli ayak şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan dikdörtgen biçiminde olup doğrudan kapak taşının üzerinde yükselmektedir. Ayak şahidesinin ön yüzeyine işlenen kitabesi baş şahidesindeki ile aynı olup taş üzerinde bir bezeme bulunmamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Nefise Hatun'un Mezarı ve Şahideleri

Anlamı	Baş şahidesi Transkripsiyon	Yazı
1-O yaratan ve sonsuz olandır	1-Huve'l-Hallâku'l-Bâkî	١ - هو الخالق الباقي
2- Allah'ın rahmet ve merhametine muhtaç Sultan Selim Selim Efendimiz	2- Merhum Sultan Selim Efendimizin	٢ - مرحوم سلطان سليم افنديمرك
3- ve Onun cariyelerinden Merhûme Dilsiz	3- Cariyelerinden merhûme Dilsiz	٣ - جارية لرنندن مرحومه ديلسز
4- Saraylı Nefise Hatun	4- Saraylı Nefise Hatûn	٤ - سرايلى نفيسه خاتون
5- Ruhuna Fatiha	5- Ruhiçün el-Fatiha	٥ - روحیچون الفاتحه
6- Sene 1809/1810	6- Sene 1224	٦ - سنه ١٢٢٤

a. Nefise Hatun'un Mezarı

b. Nefise Hatun'un Mezarının Çizimi

⁷Esra Halıcı ve Hüseyin Yurttaş, “Barok-Rokoko Üslupların Mimari Süslemedeki Gücü,” *Anasay* 19 (2022), 10-11.

Kaynak: Fotoğraf (a. c. e) E. Halıcı, Çizim (b. d. f) B. M. Gökler, 2021

1.2. Defigam Kadın'ın Mezarı

III. Mustafa Türbesi'nin doğusunda bulunan ve kethüda⁸ Defigam Kadın'a ait olan 1225 [1810] tarihli mezar sandık tipindedir. 210 cm uzunluğunda, 61 cm genişliğinde ve 60 cm ölçülerinde sandık mezar, dört yek pare mermer parçanın bir araya gelmesi ile meydana getirilmiştir. Mezarın uzun kenarlarına oyma kabartma tekniğinde işlenen bezemeler alternatifli olarak sıralanmıştır. Barok karakterli vazoda bulunan gül ve laleler birer kartuş içerisinde verilmiştir. Lale ve gül bezemeler arasına akant yapraklarının savrulurak çarkıfeleğe dönüştüğü madalyonlar; lale motiflerinin arasına merkezinde kâse içerisinde kayısıların yer aldığı ve çevresi "C" ve akantların tamamladığı bir madalyon nakşedilmiştir. Bütün kompozisyon üstte bütün mezarı dolaşan püskül ve akantlı "C" kıvrımlarının ters düz yerleştirildiği bordürle sınırlandırılmıştır.

Mezarın kısa kenar panosunun merkezine tatbik edilen kâse içerisindeki kayısı ve etrafını kuşatan akant ile "C" kıvrımlar bir madalyon şeklini alırken iki yandan vazoda içerisindeki lalelerle kompoze edilmiştir.

Baş ve ayak şahidesinden olmak üzere iki kitabesi bulunan mezarın, 160 cm yüksekliğinde, 60 (üst), 47 (alt) cm genişliğinde ve 13 cm kalınlığındaki baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde yapısına sahiptir. Kısa kenar üzerinde yükselen baş şahide ile estetik bir bağlantı için "S" kıvrımları ve güllerden meydana gelen bir geçiş süslemesi tercih edilmiştir. Şahidenin ön yüzüne işlenen talik hatlı sekiz satırlık Osmanlı Türkçesindeki yazı birbirinden yatay silmelerle ayrılarak belirgin hâle getirilmiştir. Bu satırlardan tarih kısmı iki yandan "S" kıvrımları ve istirdye görünümü kazanan akantlarla, köşelerde ise akantlar ile tamamlanırken serlevha satırı üstte akantların yer aldığı, sütunceler üzerine oturan "S" kıvrımlı dekoratif bir kemerle çevrelenmiş, kemerin boşluklarına da güller yerleştirilmiştir.

Baş şahidenin gövdesi tepelik bölümünden bir silme ile taksim edilmiştir. Üst bölümü ve yan kısımları akantlardan oluşan tepeliğin merkezinde güneş kursu ile karşılaşılmaktadır.

⁸Kâhya kelimesinin Farsça kökenli "Kedhüdâ" kelimesinden geldiği öne sürülse de bu kesin olarak ispatlanamamıştır. Bununla birlikte "devlet hizmetlerini ifa eden kethüdânın daha eski olduğu, sivil kuruluşlardaki hizmetlilerin unvanı olan kâhyanın ise çok sonra Osmanlılar zamanında ortaya çıktığı veya en azından resmî devlet hizmeti olarak pek kullanılmadığı anlaşılmaktadır". Bk. Mehmet Canatar, "Kedhüdâ," TDV İslam Ansiklopedisi, c. 25 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 332.

Mezarın 151 cm yüksekliğinde, 60 (üst), 44 (alt) cm genişliğinde ve 12 cm kalınlığındaki bitkisel tepelikli ayak şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru prizmal dikdörtgen bir gövde yapısına sahip olup baş şahidesinde olduğu gibi aynı süslemelerin tekrarlandığı kısa kenar üzerine yerleştirilmiştir. Şahidenin ön yüzeyine talik hatlı sekiz satırlık kitabe işlenmiştir. Tarih satırı "S" kıvrımlarıyla bütünleşen akantlarla alttan kompoze edilmiş, serlevha satırı da sütunceler üzerine oturan tepesi akantlı biten "S" kıvrımlı dekoratif bir kemerle çevrelenmiş, kemerin boşluklarına da laleler serpiştirilmiştir.

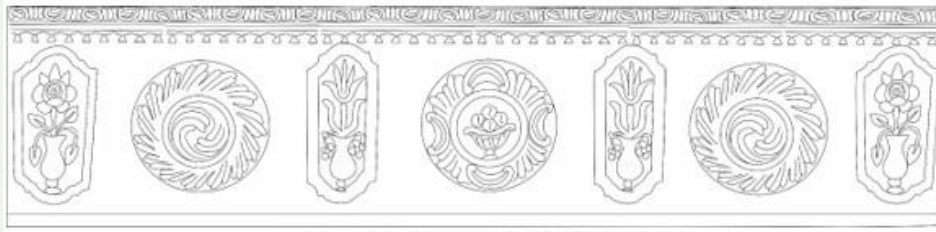
Ayak şahidesinin gövdesinden tepelik bölümüne, iç kısmı kâse içerisindeki üzüm ve armutlarla dolu natürmort kompozisyonu ile geçilmektedir. Bitkisel ve geometrik süslemelerin bir ahenk içerisinde verildiği tepelik bölümünün merkezindeki güneş kursu ve kurstan kıvrılarak çıkan güller, "S-C" kıvrımlarının akantlarla kaynaştığı bir çerçeve ile kuşatılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Defigam Kadının Mezarı ve Şahideleri

Baş Şahidesi		
Anlamı	Transkripsiyon	Yazı
1-O, hay olan diri olan ve sonsuz olandır	1-Huve'l-Hayyu'l-Bâkî	١ - هو الحي الباقي
2- Ey Rabb, güzel ismin mübarek ve şerefli dir.	2- Yâ ilâhi ol mübarek ism-i pâkin İzzeti	٢ - يا الهى اول مبارك اسم ياكين عزتى
3- Rasulün iki cihanın şahıdır	3- Hem Resul'ün Fahr-ı Âlem Şâh-ı Kevneyn hürmeti	٣ - هم رسولك فخر عالم شاه كونين هرمتى
4- Kabrimi cennet odası eyle Ya Rabb	4- Eyle kabrim Ravza-i Cennet yâ ilâhel-âlemîn	٤ - ايله قبرم روضه جنت يا الهه العالمين
5- Gece gündüz ecir hizmetinde bulunsunlar	5-Gece gündüz eylesinler hur-i gılman hıdmeti	٥ - گيجه گوندوز ايلسونلرحور غلمان خدمتى
6- Allah'ın rahmetine muhtaç Hizmetli/Kahya/	6- Merhûm ve mağfûr Kethüdâ	٦ - مرحوم ومغفور كتخدا
7- Defigam Kadının ruhuna Fatiha	7- Defigam Kadın Rûhuna Fatiha	٧ - دفيغام قادين روحنه فاتحه
8- Sene 13 Ocak 1811	8- Sene 1225 17 Zilhicce	٨ - سنه ١٢٢٥ ١٧ ذى الحجه
Ayak Şahidesi		
Anlamı	Transkripsiyon	Osmanlıca
1-O diri olan ve sonsuz olandır	1-Huve'l-Hayyu'l-Bâkî	١ - هو الحي الباقي
2- Beni mağfiretine ulaştır ey hayır ve hikmet sahibi Allah'ım	2-Beni kıl mağfîret ey Rabbi yezdân	٢ - بنى قيل مغفرت اي رب يزدان
3- Yüce ismin ve Kur'an'ın nuru ile	3- Bi hakkı arş-ı a'zam bi-nûr-ı Kur'an	٣ - بحق عرش اعظم بنور قرآن
4- Kardeşlerimden kabrimi ziyaret edenler	4- Gelüb kabrim ziyaret eden ihvân	٤ - گلوب قبرم زيارت ايند اخوان
5- Ruhuma bir Fatiha okuyalar	5- İdeler ruhuma bir Fatiha ihsân	٥ - ايده لر روحمه بر فاتحه احسن
6- Allah'ın rahmet ve mağfiretine muhtaç hizmetli	6- Merhûm ve mağfur Kethüda	٦ - مرحوم و مغفور كتخدا د
7- Defigam Kadın'ın ruhuna Fatiha	7- Defigam Kadın ruhuna Fatiha	٧ - دفيغام قادين روحنه فاتحه
8- Sene 13 Ocak 1811	8- Sene 1225 Zilhicce- 17	٨ - سنه ١٢٢٥ - ذى الهجه ١٧

a. Mezarın Uzun Kenarı

b. Mezarın Uzun Kenarının Çizimi

c. Mezarın Kısa Kenarının Çizimi

d. Mezarın Kısa Kenarı

e. Baş Şahidesi

f. Baş Şahidesinin Çizimi

g. Ayak Şahidesi

h. Ayak Şahidesinin Çizimi

Kaynak: Fotoğraf (a. c. e. g), E. Halıcı, Çizim (b. d.f. h), B. M. Gökler, 2021

1.3. Hizmetli Cemile Fatıma Cihan'ın Mezarı

III. Mustafa Türbesi'nin doğusunda yer alan sandık tipindeki mermer mezar, 210 cm uzunluğunda, 63 cm genişliğinde ve 63 cm yüksekliğinde dört yekpare parçanın bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. 1226 [1812] tarihli mezar Selim Han'ın özel hizmetlisi Cemile Fatıma Cihan'a aittir.

Sandık mezarın uzun kenar panoları dört plaster ile üç parçaya bölünmüştür. Birinci ve üçüncü bölümün ortasına işlenen "S" kıvrımlı kulplara sahip kaseler içerisindeki kayısı motifi ve arka plana konumlandırılmış yaprak ve küpe çiçekleri dıştan çelenk ile kuşatılmıştır. İkinci bölümde ise yine bir çelenk içerisine alınan kâsede üzüm motifleri tespit edilmiş ve bütün kompozisyon üstte mezar boyunca uzanan stilize yapraklarla sınırlandırılmıştır. Mezarın kısa kenar panolarında aynı bezemeler tekrar edilmiştir.

Mezarın kısa kenar panosu üzerinden yükselen ve mezar gövdesine kırık hatlar ile bağlanan baş şahidesi, 155 cm uzunluğunda ve 45 (üst), 40 (alt) cm genişliğindedir. Yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdesinin ön yüzeyine yazılan sülüs hatlı sekiz satırlık Osmanlı Türkçesindeki kitabesi kartuşlarla sınırlandırılmıştır.

Baş şahidenin gövdesi tepelik bölümünden bir silme ile ayrılmıştır. Tepeliğin merkezini bezeyen kasedeki kayısı motifleri dıştan geometrik ve bitkisel bir çerçeveye kuşatılmıştır. Bu çerçeve, iki yandan akantlı "C" kıvrımlarıyla başlayıp yukarı doğru "C" yaparak devam etmiş, en üstte sırt kısmı akantlarla dizayn edilen "C" kıvrımlı ile sonuçlanmıştır. Baş şahidenin arka yüzeyinde ise aynı yazı olmakla birlikte şahide yuvarlak tepelikli bir stil ortaya koymaktadır. Serlevha satırının üstüne yerleştirilen "C" kıvrımın sırt kısmına akantlar dizilmiştir. Bu akantlar yanlarda "C"lere, daha sonra tek dilimli akantlara dönüşmüştür.

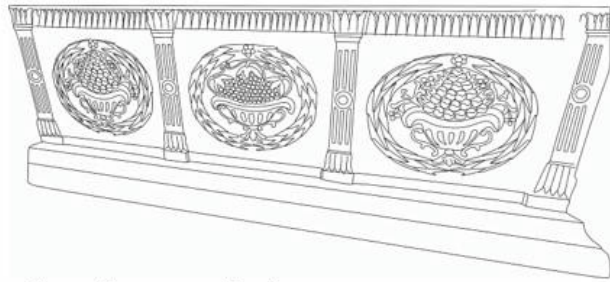
Kısa kenar panosuna kırık hatlar ile bağlanan ayak şahidesi, 160 cm uzunluğunda, 63 (üst), 43 (alt) cm genişliğinde ve 12 cm kalınlıktadır. Yazı alanı bulunmayan ayak şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli şahidenin ön yüzeyine oyulan gül ağacı, iki yanda sütuncelere oturan, üstte ortası akantla taçlandırılmış "S-C" kıvrımlı dekoratif bir kemerle sınırlandırılmıştır. Kemerin köşe boşlukları da yıldız çiçekleriyle doldurulmuştur. Şahidenin tepelik bölümünün merkezini süsleyen, üstte fiyonk, altta karanfil ile kompozite edilen gül demeti dıştan bir çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçeveyi oluşturan akantlı "C" kıvrımlar gövde üzerinden yükselmeye başlamış yukarı doğru "C" biçimini sürdürerek devam etmiştir. En üstte ise yerini akant yaprağı dizisine bırakmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Cemile Fatma Cihan'ın Mezarı ve Şahideleri

Baş Şahidesi		
Anlamı	Transkripsiyon	Yazı
1-O, Yaratıcı ve sonsuz olandır	1-Huve'l-Hallâku'l-Bâkî	۱- هو الخالق الباقي
2- Mekânı Firdevs cenneti olsun (Dua anlamındadır)	2- Cennet-mekân Firdevs-Âşiyân Sultan	۲- جنت مکان فردوس آشیان سلطان
3- Sultan Selim Han – Allah'ın rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun	3- Selim Hân Aleyhi rahman ve'l-ğufrân	۳- سليم خان عليه الرحمن والغفران
4-Sultan'ın özel hizmetlilerinden	4- Hazretlerinin Hâssâ-i Hümayûndan	۴- خضر نلرینک خاصه همایوندن
5- Müderris Muhammed Emin Beğ	5- Olan Müderrisin-i Kirâmdan Muhammed Emin Beğ	۵- اولان مدرسين کرامدن محمد امين بگ
6- Güzel huylu hanımı, merhume	6- Halilesi Cemile merhûme	۶- خلیله سی جميله مرحومه
7- Ve bağışlanmış olan Fatma Cihan Kadın'dır	7-ve mağfurun-leha Fatıma Cihan Kadının	۷- مغفورن لها فاطمه جهان قادینک
8- Yüce Allah rızası için ruhu adına Fâtiha Sene 1812 Mir es-Seyyid Ali Muhammed ⁹	8- Rûhiçün Rızaen-lillahil-teala Fatiha Sene 1226 Mir es-Seyyid Ali Muhammed	۸- روحیجون رضاء الله التعلی فاتحه سنه ۱۲۲۶- میر السید علی محمد

a. Hizmetli Cemile Fatıma Cihan'ın Mezarının Uzun Kenar Panosu

b. Hizmetli Cemile Fatıma Cihan'ın Mezarının Uzun Kenar Panosu Çizimi

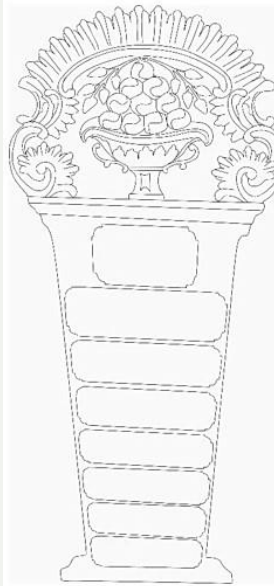
c. Mezarının Kısa Kenar Panosu

d. Mezarının Kısa Kenar Panosu

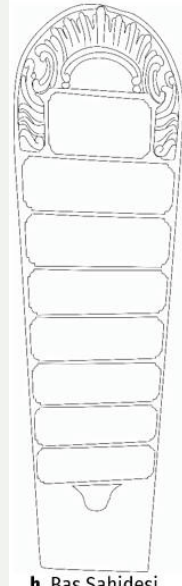
e. Baş Şahidesi Ön Yüz

f. Baş Şahidesi Ön Yüz

g. Baş Şahidesi
Arka Yüz

h. Baş Şahidesi
Arka Yüz

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e. g. ı) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f. h. i) B. M. Gökler, 2021

1.4. Türbedar Hizmetlisi Makbule Kalfa'nın Mezarı

Türbenin doğusunda yer alan 195 cm uzunluğunda, 68 cm genişliğindeki mermer kapak taşlı ve 1229 [1813] tarihli mezar Selim Han'ın türbedar hizmetlisi olan Makbule Kalfa'ya aittir. Baş ve ayak şahidesinden meydana gelen mezarın mermer baş şahidesi 152 cm yüksekliğinde, 45 (üst), 33 (alt) cm genişliğinde ve 11 cm kalınlığındadır. Sivri tepelikli ve yukarıdan aşağıya doğru daralan bir formda yontulan ve ayak kısmı kapak taşına yerleştirilen baş şahidenin ön yüzeyine işlenen süslü hatlı dokuz satırlık Osmanlı Türkçesindeki kitabesinin bilgi satırları yatay silmelerle taksim edilirken tarih satırı beyzi bir kartuş içerisine alınmıştır. Serlevha satırı, iki yanda sütuncelere oturan "C" kıvrımlı ve akantlı bir yuvarlak kemerle belirginleştirilmiştir. Buradaki "C" kıvrımlarının üstünden çıkan "C"ler kemerin iki yanından üste doğru uzanarak üstteki akant ve "C"lerle birleşip nihayete ermiştir.

Kapak taşı üzerinden yükselen 146 cm yüksekliğinde, 38 (üst), 24 (alt) cm genişliğinde ve 8 cm kalınlığındaki sivri tepelikli mermer ayak şahidesi sade bırakılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4: Türbedar Hizmetlisinin Mezarı ve Şahideleri

Baş Şahidesi

Anlamı

- 1-O hayat ve sonsuzluk sahibidir
- 2- Bulunduğum yeri cennet bağından bir mekân kıl
- 3- Senin emrine razıyım ve sana teslim oldum
- 4- Önceki padişah efendimize rahmet ve merhamet olsun.
- 5- Cennet yurdunda, Firdevs'te meskeni olan Sultan Selim Han
- 6- Toprağı güzel kokan, (Sultan Selim) hazretlerinin hazinedarlarından biri.
- 7- Merhûme ve bağışlanmış olan Maqbûle Kalfa'dır
- 8- ruhuna Fatiha
- 9- Sene 1813

Transkripsiyon

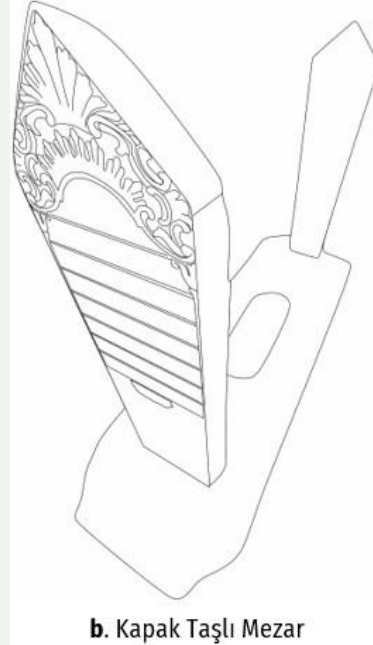
- 1-Huve'l-Hayyu'l-Bâkî
- 2- Meskenim kıl lütfunla yâ Hûda bâğ-ı cennet
- 3- Râziyım emrine yâ Râbb eyledim teslim-i cân
- 4- Hüdavendîgâr-ı esbak merhûme ve mağfûrun nişân
- 5-Cennet-mekân Firdevs-i Âşiyân Sultan Selim Han
- 6- Tâbe serâhu hazretlerinin hazinedârlarından
- 7- Merhûme ve mağfûrun lehâ makbule kalfanın
- 8-Rûhiçün el-Fatiha
- 9-Sene 1229

Yazı

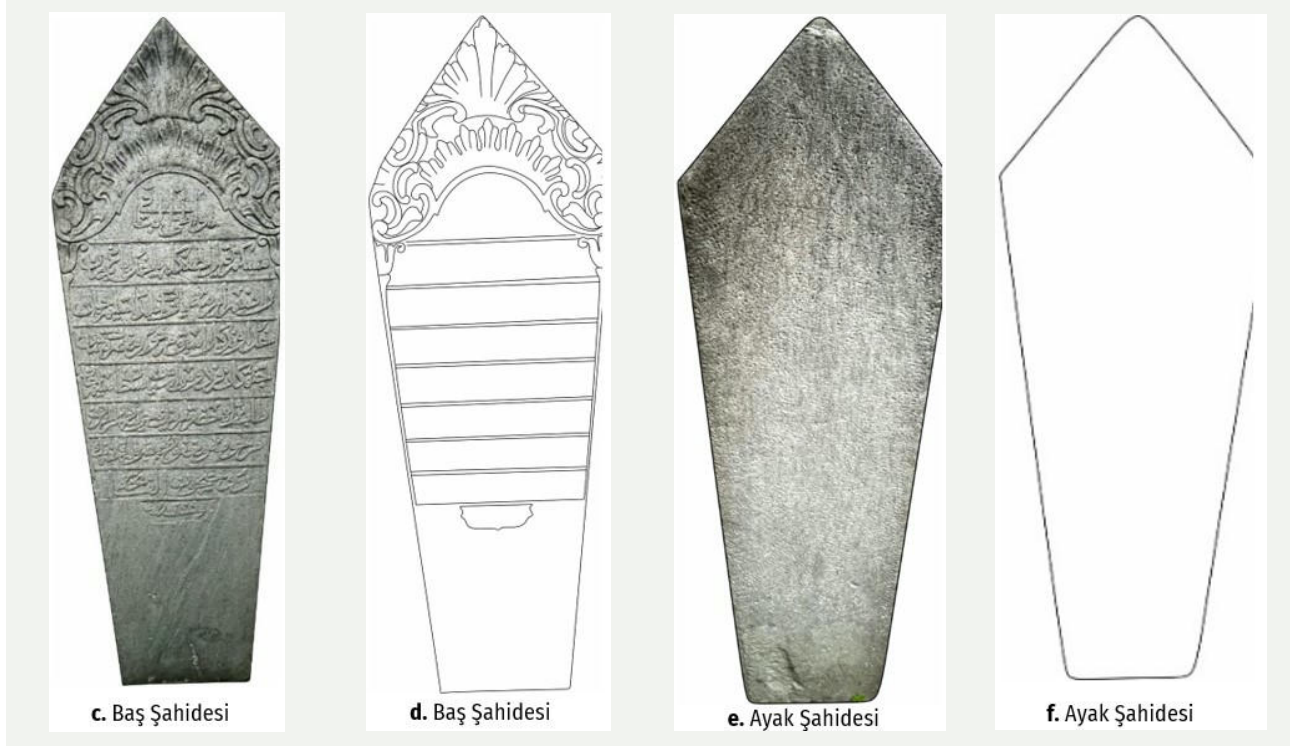
- ۱- هو الحی البقی
- ۲- مسکنم قیل لطفکله یا خدا باغ جنت
- ۳- راضیم امرینه یا رب ایلله دم تسلیم جان
- ۴- خداوندگار اسبق مرحومه و مغفور نشان
- ۵- جنت مکان فردوس آشیان سلطان سلیم خان
- ۶- طاب ثراه خضر ثلثینک خزینه دار لرندن
- ۷- مرحوم و مغفور لها
- ۸- مقبوله قلفه نک
- ۹- روحیچون الفاتحه
- ۱۲۲۹ سنه

a. Kapak Taşlı Mezar

b. Kapak Taşlı Mezar

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e.) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f.) B. M. Gökler, 2021

1.5. Pembe⁹ Kalfa'ya Ait Mezar

III. Mustafa Türbesi'nin kuzeyindeki 1235 [1820] tarihli Pembe Kalfa'ya ait olan mermer mezar 225 cm uzunluğunda ve 90 cm genişliğinde kapak taşından meydana gelmektedir. Kapak taşının üzerinden yükselen mermer baş şahidesi 170 cm uzunluğunda, 41 (üst), 30 (alt) cm genişliğinde ve 9 cm kalınlığındadır.

Baş şahidesinin ön yüzeyine nakşedilen yedi satırlık Osmanlı Türkçesindeki talik hatlı kitabesi yatay silmelerle belirginleştirilmiştir. Kitabeyi dışarıdan kuşatan iki kademeli bir diğer silme, tarih satırında kıvrımlar yapıp daralarak altta palmet olarak sonlanmıştır. Serlevha satırında ise silme kırılıp volütlü akant bir tepelikle bütünleşip dekoratif bir çerçeve oluşturulmuştur. Çerçevenin köşeleri de gül motifleriyle dolgulanmıştır. Şahidenin gövdesi tepeliğinden bir silme ile ayrılmıştır. Tepelik üstündeki akantlar iki yana doğru "C" hareketini meydana getirdikten sonra gövde kısmına kadar uzanmakta ve merkezdeki vazo içerisinde nar ve küpe çiçeklerini sınırlandırmaktadır.

Mezarın 142 cm uzunluğunda, 20 (üst), 19 (alt) cm genişliğinde ve 10 cm kalınlığındaki mermer ayak şahidesinin arka yüzeyi yarım, ayak kısmı ise üstüvali olarak değerlendirilerek kapak taşının oyuğuna yerleştirilmiştir. Şahidenin ön yüzeyine oyma-kabartma olarak nakşedilen vazo içerisindeki gül ağacı üstteki topuzdan yuvarlak bir kemer ile ayrılmıştır (Tablo 5).

⁹Mezar taşında adı geçen Pembe Kalfa'nın ismi yazıtta Osmanlı Türkçesinde yaygın olan fonetik imlaya uygun biçimde 'Penbe' şeklinde yazılmıştır.

Tablo 5:

7. Pembe Kalfa'nın Mezarı ve Şahideleri

Baş Şahidesi

Anlamı

- 1-Sonsuz ve yaratıcı olan O'dur
- 2-Haşmetli ve doğru sözlü Efendimiz
- 3-Hazretleri'nin kiler hizmetlisi
- 4-Rahmete ve bağışlanmaya ermiş, cennet yurdunda olan
- 5-Pembe Kalfa'nın ruhu
- 6-İçin Allah rızası için Fatiha
- 7- Sene 6 Mart 1820

Transkripsiyon

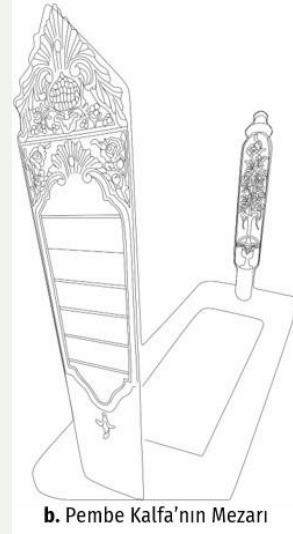
- 1-Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
- 2-Şevketlû kerâmetlû Efendimiz
- 3-Hazretleri'nin kilâr kalfası
- 4-Merhûme ve mağfure Cennet-mekân
- 5-Pembe Kalfa'nın rûhı
- 6-İçün rızâen-lillâh Fâtiha
- 7-Fî 21 Cemâziyye'l-Evvel sene 1235

Yazı

- ۱- هو الخالق الباقي
- ۲- شوکتلو کراملو افندیماز
- ۳- خضر ترینگ کیلر قلغه سی
- ۴- مر حومه و مغفوره جنت مکان
- ۵- پنبه قلغه نک روح
- ۶- ایچون رضاء لله الفاتحه
- ۷- فی ۲۱ جمادی الاول سنه ۱۲۳۵

a. Pembe Kalfa'nın Mezarı

b. Pembe Kalfa'nın Mezarı

c. Baş Şahidesi

d. Baş Şahidesi

e. Ayak Şahidesi

f. Ayak Şahidesi

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e.) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f.) B. M. Gökler, 2021

1.6. Çaşnigir¹⁰ Bedr-i Cihan Usta

III. Mustafa Türbesi'nin kuzeyinde bulunan 250 cm uzunluğunda ve 100 cm genişliğindeki 1241 [1825] tarihli mermer kapak taşlı mezar, Çaşnigir Bedr-i Cihan Usta'ya ait olup baş ve ayak şahidesinden müteşekkildir.

220 cm yüksekliğinde, 52 (üst), 33(alt) cm genişliğinde ve 10 cm kalınlığındaki baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen formda olup bitkisel tepelikli olarak kapak taşının üzerine konumlandırılmıştır. Şahidenin ön yüzeyine sülüs hatla aktarılan 10 satırlık kitabesi yatay ekseninde çekilmiş silmelerle birbirinden ayrılmış ve kitabe dıştan drape perde tasarımıyla hareketlendirilip altta fiyonk ile bağlanmıştır.

Şahidenin gövdesiyle tepelik arasına canlılık katan kıvrımlı dal üzerindeki gül motifleri geçişe farklı bir karakter kazandırmıştır. Tepelik bölümünün üstü akantlardan oluşmakta ve akantlar aşağı doğru iç ve dış bükey "C" kıvrımlar yapmaktadır. Bu kıvrımlara eşlik eden yürek dizisiyle birlikte kompozisyon gövdeye kadar uzanıp merkezdeki fiyonk ile bağlı gül demeti, karanfil ve lalelere bir çerçeve oluşturmaktadır.

Kapak taşı üzerinden yükselen ayak şahidesi 220 cm uzunluğunda, 52 (üst), 33 (alt) cm genişliğinde ve 10 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir formda sivri tepelikli olarak düzenlenmiştir. Şahidenin ön yüzeyi gövdesi dilimli bir vazodan çıkan hurma ağacı ile kompoze edilmiştir. Kompozisyon iki yandan sütunceler ile sınırlandırılmış, sütuncenin üzerine ise şahidenin tepeliği tezyin eden akantların yaprakları kondurulmuştur (Tablo 6).

Tablo 6: Çaşnigir Bedr-i Cihan Usta'nın Mezarı ve Şahideleri

Baş Şahidesi		
Anlamı	Transkripsiyon	Yazı
1-Sonsuz ve yaratıcı olan O'dur	1-Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî	۱- هو الخالق الباقي
2-Cennet yurdunda, Firdevs'te meskeni olan merhum	2-Cennet-mekân Firdevs - Âşiyân merhûm	۲- جنت مکان فردوس آشیان مرحوم
3-Ve affedilmiş ulu efendimizin	3-Ve mağfurun-leh Şevketlû Efendimizin	۳- و مغفور له شوکتلو افنديمرك
4-Çaşnigir ustalığı hizmeti verirken	4-Çaşnigir ustalık hizmetinden	۴- چاشنگير اوسته لك خدمتندن
5-Hac vazifesiyle nurlanmış olan	5-Hâcc-ı şerifiyle çerâğ olub	۵- حاج شريفيله چراغ اولوب
6-(Fakat) ecel yetişip, Hz. Muhammed'in	6-Ecel vefâ virmeyüb hasret-i	۶- اجل وفا وير ميوب حسرت
7-Kabrinin özlemiyle (ölen)	7-Ravza-i Mutahhara olan	۷- روضه مطهره اولان
8-Bedr-i Cihan Usta'nın	8-Bedr-i Cihân Usta'nın	۸- بدر جهان اوسته نك
9-Ruhu için Fatiha	9-Rûhiçün El-Fâtiha	۹- روحیچون الفاتحه
10- Sene 3 Mart 1826	10-Fî 23 Receb sene 1241	۱۰- في رجب سن ۱۲۴۱

¹⁰Çaşnigir, sultanın sofrasını hazırlayan ve zehirlenmeye karşı sultandan önce yemeğin tadına bakan hizmetlidir. Bk. Aydın Taneri, "Çaşnigir," TDV İslam Ansiklopedisi, c. 8 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 232.

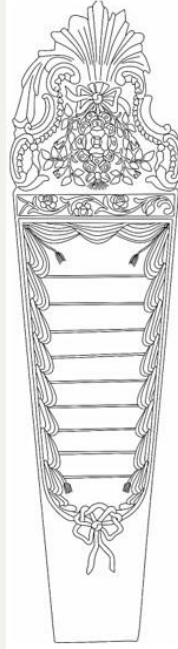
a. Bedr-i Cihan Usta'nın Mezarı

b. Bedr-i Cihan Usta'nın Mezarı

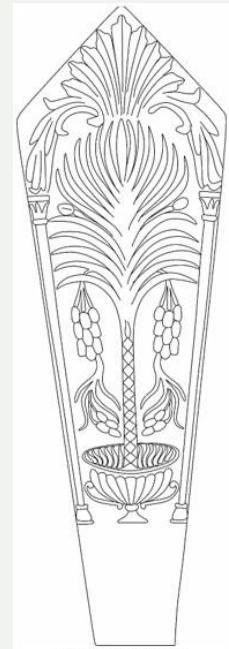
c. Baş Şahidesi

d. Baş Şahidesi

e. Ayak Şahidesi

f. Ayak Şahidesi

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e.) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f.) B. M. Gökler, 2021

1.7. Kethüda Şerefraz'ın Mezarı

Türbenin kuzeyinde, 215 cm uzunluğunda, 71 cm genişliğinde ve 15 cm yüksekliğinde Kethüda Şerefraz Hanım'a ait olan çerçeveli mezar baş ve ayak şahidelerinden meydana gelmekte olup 1250 [1834] tarihlidir.

Çerçeveli mezarın kısa kenarı üzerinden yükselen mermer baş şahidesi 190 cm yüksekliğinde, 42 (üst), 26 (alt) cm genişliğinde ve 10 cm kalınlığındadır. Yukarıdan aşağıya doğru daralan ve prizmal dikdörtgen bir gövde formu sergileyen şahidenin ön yüzüne tatbik edilen talik hatlı dokuz satırlık Osmanlı Türkçesindeki

kitabesinin serlevha ve tarih satırları yarım daire, diğer satırlar dikdörtgen kartuş içerisine alınmıştır. Kitabe dıştan barok etkili dalgalı bir form ile kuşatılıp altta fiyonk ile bağlanarak gövde hareketlendirilmiştir.

Baş şahidenin tepelik bölümünün merkezindeki kapaklı vazodan çıkan akant yaprakları yukarı ve yanlara doğru uzanmaktadır. Yan kısımlara uzanan akantlar ise gövdenin omuz kısmından hareketlenen akantlarla birleşerek fiyonk ile bağlanan kirazları çevrelemektedir.

Mezarın 153 cm uzunluğunda, 38 (üst), 22 (alt) cm genişliğinde ve 10 cm kalınlığındaki mermer ayak şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen formlu akant tepelikli olarak oyulmuştur. Şahidenin ön yüzeyi kıvrımlı dal üzerindeki akant yaprakları ile kaplanmış, kompozisyon dıştan dalgalı bir silme ile sınırlandırılmıştır (Tablo 7).

Tablo 7: Kethüda Şerefnaz'ın Mezarı ve Şahideleri

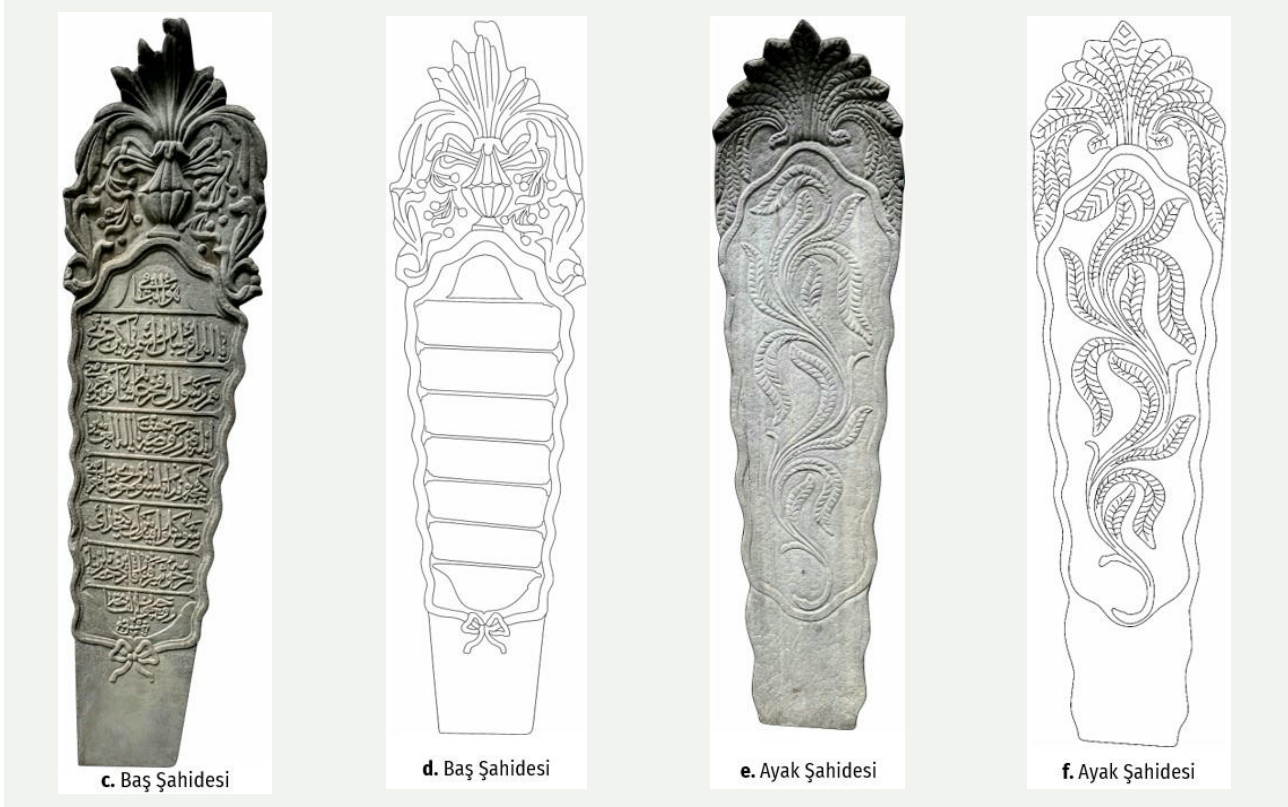
Baş Şahidesi		
Anlamı	Transkripsiyon	Yazı
1-Sonsuz olan O'dur	1-Hüve'l-Bâkî	۱ - هو الباقي
2-Ey Allah'ım tertemiz isminin saygınlığı (adına)	2-Ya ilâhî ol mübârek ism-i pâkin 'izzeti	۲ - يا الهی اول مبارک اسم پاکین عزتی
3-Aynı zamanda iki cihanın peygamberi olan (Hz. Muhammed'in) itibarı için	3-Hem Resûl'ün Fahr-i 'Alem-şâh-ı kevneyn hürmeti	۳ - هم رسولک فخر عالم شاه کونین هرمتی
4-Ey Allah'ım kabrimi Cennet bahçesi eyle	4-Eyle kabrim ravza-i Cennet ya ilâhe'l-âlemîn	۴ - ایله قبرم روضه جنت یا اله العالمین
5-Ulu Efendimiz (Padişahımız)'in kâhyalarından- Hizmetlilerinden	5-Gece gündüz eylesünler hûr-i gılmân hizmeti	۵ - کیجه کوندز ایلسونلر حور غلمان خدمتی
6-Merhume Şerefnaz Kadın Hazretleri'nin	6-Şevketlû Efendimiz'in kethüdâ-yı	۶ - شوکتلو افندیملرک کتخدای
7-Ruhu için Fatiha	7-Merhûme Şeref-nâz Kadın Hazretleri'nin	۷ - مرحومه شرفناز قادین خضر تلیک
8-Sene 15 Ocak 1834	8-Rûhiçün el-Fâtiha	۸ - روحیچون الفاتحه
	9-Fî 15 Ramazan sene 1250	۹ - فی رمضان سنه ۱۲۵۰

a. Kethüda Şerefnaz'ın Mezarı

b. Kethüda Şerefnaz'ın Mezarı

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f.) B. M. Gökler, 2021

1.8. Kethüda Fidan'ın Mezarı

Türbenin kuzeyindeki Kethüda Fidan Hanım'a ait olan 1251 [1835] tarihli, 230 cm uzunluğunda ve 93 cm genişliğindeki mermer kapak taşlı mezar, baş ve ayak şahidelerinden müteşekkildir. Mezar kapağının kısa kenar üzerinden yükselen baş şahidesi 140 cm yükseklikte, 41 (üst), 30 (alt) cm genişlikte ve 7 cm kalınlıkta olup yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde formu ortaya koymaktadır.

Baş şahidenin ön yüzüne sülüs hat ile nakşedilen dokuz satırlık Osmanlı Türkçesindeki yazıttan serlevha satırı bir kartuş içerisinde verilmiş, diğer satırlar ise yatay silmelerle ayrılarak belirgin hâle getirilmiştir. Serlevha satırının üstüne konumlandırılan drape perde iki yandan ikinci satıra kadar uzanmaktadır. İkinci satır seviyesindeki sütunceler üzerinde yükselen kıvrımlı hatlı dekoratif kemer ise akant tepeliği, gövde kısmından ayırmaktadır.

147 cm uzunluğunda, 36 (üst), 26 (alt) cm genişliğinde ve 5 cm kalınlığındaki mermer ayak şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralarak prizmal ve barok etkili dalgalı dikdörtgen bir form ortaya koymakta ve üstte sivri kemerli tepelikle sonlanmaktadır. Şahidenin ön yüzeyi vazo içerisinde çıkan hurma ağacı motifi ile tamamen kaplanırken bu kompozisyona üstte halkalar içerisinde alınmış perde motifi eşlik etmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Kethüda Fidan'ın Mezarı ve Şahideleri

Baş Şahidesi:**Anlamı**

- 1-Sonsuz olan O'dur
- 2-Âh ile arzularak tazeliğime doymadım – (Gençliğe hayıflanma anlamında kullanılır)
- 3-Çünkü emelime ulaşamadan ecel kadehi dolmuş (ölüm gelmiş)
- 4-Yazık ki bu dünyada uzun bir ömür sürmedim
- 5-Ezelden beri Allah'ın hükmü böyleymiş bilmedim
- 6-Harem'de görevli Kethüda
- 7-Kadın tarafında(iken) ölen Fidan
- 8-Hatun'un ruhu için Fatiha
- 9- Sene 30 Eylül 1835

Transkripsiyon

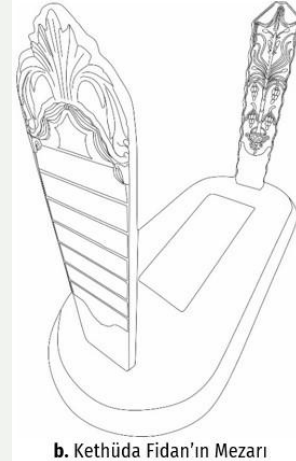
- 1-Hüve'l-Bâkî
- 2-Âh ile zâr kılarak tâzeliğime doymadım
- 3-Çün ecel peymânesi dolmuş murâdım almadım
- 4-Hasretâ fânî cihânda tûl-i 'ömr sürmedim
- 5-Fırkatâ taqdîr bu imiş tâ ezelden bilmedim
- 6-Harem-i Hümayûn'da devletlû kethüdâ
- 7-Kadın merhûme Fidân
- 8-Hâtûn rûhiçün El-fâtiha
- 9-Fî 7 Cemâziyye'l-Âhir sene 1251

Yazı

- ۱- هو الباقي
- ۲- آه ايله زار قيله راق تازه لگمه طويم دم
- ۳- چون اجل پيمانه سي طولموش مرادم آلمادم
- ۴- حسرتا فاني جهانده طول عمر سورمدم
- ۵- فرقتنه تقدیر بو امیش تا از لدن بلمدم
- ۶- حرم همایون ده دولتلو کتخدای
- ۷- قادین مرحومه فیدان
- ۸- خاتون روحون الفاتحه
- ۹- فی ۷ جمادی الاخر سنه ۱۲۵۱

a. Kethüda Fidan'ın Mezarı

b. Kethüda Fidan'ın Mezarı

c. Baş Şahidesi

d. Baş Şahidesi

e. Ayak Şahidesi

f. Ayak Şahidesi

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f.) B. M. Gökler, 2021

1.9. Cariye Hüsni Cinan'ın Mezarı

Türbenin kuzey haziresindeki Cariye Hüsni Cinan'a ait olan 1259 [1843] tarihli mezar 189 cm uzunluğunda, 81 cm genişliğinde ve 20 cm yüksekliğinde kapak taşlı, baş ve ayak şahideli olarak tasarlanmıştır.

Mezarın mermer baş şahidesi, 172 cm uzunluğunda, 42 (üst), 30 (alt) cm genişliğinde ve 7 cm kalınlığında olup yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen ve barok etkili dalgalı formda bir gövde yapısı sergilemektedir. Şahidenin ön yüzüne işlenen on iki satırlık sülüs hatlı Osmanlı Türkçesindeki kitabesinin her bir satırı yatay silmelerle taksim edilmiştir. Şahide gövdesinin omuz kısımlarından itibaren yükselen ve kıvrımlı dekoratif bir kemer içerisine alınan fiyonk motifi, akant yapraklarının savrulduğu ve volütlenerek kıvrılıp gül demetini kuşattığı tepelik bölümü ile gövde arasında estetik bir geçiş meydana getirmektedir.

181 cm uzunluğunda, 39 (üst), 27 (alt) cm genişliğinde ve 10 cm kalınlığındaki mermer ayak şahidesi yukarıdan aşağıya daralan prizmal dikdörtgen gövdeli ve sivri tepelikli olup kapak taşı üzerindeki oyuğa yerleştirilmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: Cariye Hüsni Cinan'ın Mezarı ve Şahideleri

Anlamı	Baş Şahidesi Transkripsiyon	Yazı
1-Sonsuz olan O'dur	1-Hüve'l-Bâkî	۱ - هو الباقي
2-Allah'ım mahşer gününde bana	2-İlâhî rûz-i mahşerde bana	۲ - الهی روز محشرده بکا
3-Türlü türlü sevap ver. Çiçek derdi (Bu hastalıktan)	3-Gûnâgûn ecr eyle çiçek derdi	۳ - کوناگون اجر ایله چیچک دردی
4-İle mahvoldum, şehitlerle dirilt	4-İle helâk oldum şehidlerle haşr eyle	۴ - ایله حلاک اولدم شهیدلرله حشر ایله
5-Sana dayanarak Canımı kurban ettim	5- Sana kurban edüb cânım eyledim	۵ - سگا قوربان ایدوب جانم ایلدم
6-Sonsuz yerim olan toprağa.	6-Türâb-ı mesken Rahmânsın âb-ı	۶ - تراب مسکن رحمانسین آب
7-(Sonsuz) rahmetinin suyuyla gel isyanımı bağışla	7-Rahmetinle gel 'isyânım' 'afv eyle	۷ - رحمتکله گل عصیانم عفو ایله
8-Ulu Şehinşâh Efendimiz	8-Şevketlû Şehinşâh Efendimiz	۸ - شوکتلو شهنشاه افندیمز
9-Hazretleri'nin cariyelerinden	9-Hazretleri'nin câriyelerinden	۹ - حضرتلرینک جاریه لرندن
10-Merhûme Hoca Hüsni-Cinan	10-Merhûme Hâce Hüsni-cinân	۱۰ - مرحومه خواجه حسنی جهان
11- Hâtun, ruhuna Fâtiha	11-Hâtûn ruhuna Fâtiha	۱۱ - خاتون روحنه فاتحه
12-Sene 1843	12-Sene 1259	۱۲ - سنه ۱۲۵۹

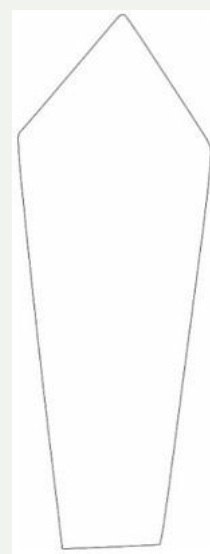
a. Baş Şahidesi

b. Baş Şahidesi

c. Ayak Şahidesi

d. Ayak Şahidesi

Kaynak: Fotoğraflar (a. c.) E. Halıcı, Çizimler (b. d.) B. M. Gökler, 2021

1.10. Cariye Safderun'un Mezarı

Türbenin kuzeyinde bulunan 1263 [1847] tarihli mermer kapak taşlı mezar, 225 cm uzunluğunda, 98 cm genişliğinde 20 cm yüksekliğinde düzenlenmiş olup Cariye Safderun'a aittir.

Baş ve ayak şahidelerinden oluşan mezarın kapak taşı üzerinden yükselen baş şahidesi, 195 cm uzunluğunda, 40 (üst), 25 (alt) cm genişliğinde ve 7 cm kalınlığında olup yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövde yapısı, dalgalı formuyla ön plana çıkmaktadır. Şahidenin ön yüzeyine 11 satır olarak nakşedilen sülüs hatlı Osmanlı Türkçesindeki kitabesinin serlevhası beyzi kartuş içerisine alınmış, diğer satırlar çapraz olarak atılan silmelerle belirgin hâle getirilmiştir. Kitabeyi dıştan kuşatan ve iç kısmı stilize yapraklarla dolgulanan bordürü, dalgalı gövde formuyla uyumlu bir şekilde verilmiştir. Şahidenin tepelik kısmını hareketlendiren akant yaprakları ise tek bir saptan çıkarak yukarı ve iki yana volütlenerak kıvrılıp gövdenin omuz kısımlarına kadar uzanmış ve taşta bütünlük algısını ortaya çıkartmıştır.

Mezarın kapak taşı üzerine yerleştirilen ayak şahidesi 107 cm uzunluğunda, 31 (üst), 24 (alt) cm genişliğinde ve 7 cm kalınlığındadır. Yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdesi barok tesirli dalgalı formuyla dikkat çekmektedir. Şahidenin ön yüzeyinde vazodan çıkan hurma ağacı gövdenin üst sınırına kadar uzanmaktadır.

Gövde ile tepelik, biçimsel ve üslupsal açıdan dengeli bir uyum içerisinde düzenlenmiştir. Tepeliği oluşturan kompozisyon, merkezde dikey eksenle konumlanan bir akant yaprağının her iki yana doğru simetrik biçimde açılan diğer akant yapraklarıyla bütünleşmesiyle meydana gelmektedir. Bu yapraklar dışa doğru kavislenerek yukarıya daralmakta ve bu hareket, tepeliğe adeta çelenk formunu andıran dekoratif bir nitelik kazandırmaktadır. (Tablo 10).

Tablo 10: Cariye Safderun'un Mezarı ve Şahideleri

Baş Şahidesi:		
Anlamı	Transkripsiyon	Yazı
1-Sonsuz olan O'dur	1-Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2-Aman hastalığının bir çaresi bulunmadı	2-Âh meded bulunmadı marazının bir çaresi	2- آه مدد بولونمدي مرضك بر چاره سي
3-Ömrünü genç yaşında tamam etti	3-Genç yaşında tekmîl etmiş kim va'desi	3- گنج ياشنده تکميل ايتميش کيم واعده سي
4-Hem manevi hem de maddî (birçok) önlem aldılar	4-Nice rûhânî ve cismânî tedbir etdiler	4- نيجه روحاني و جسماني تدبير ايتميلر
5-(Ama) Lokman Hekim gelse ne yapabilir? Ecel kadehi dolmuş (ömür tükenmiş)	5-Gelse Lokman neylesin dolmuş ecel peymânesi	5- گلسه لوقمان نيلسون طولموش اجل پيمانه سي
6-Hüseyin Paşa'nın kızkardeşi Gülhiz	6-Hüseyin Pâşâ hemşiresi Gülhiz	6- حسين پاشا همشيره سي گولھيز
7-Hanım'ın hizmetlilerinden ulu Abdülhamit	7-Hânım'ın çerâğî şevketlû Abdülhamîd	7- خانمك چراغي شوكتلو عبد الحميد
8-Efendimiz Hazretleri'nin cariyesi	8-Efendimiz Hazretleri'nin câriyesi	8- افنديمىز حضرتلرينك جاريه سي
9-Merhume Safderun Hatun	9-Merhûme Saf-derûn Hâtûn	9- مرحومه صفد رون خاتون
10-Ruhu için, Allah için Fatiha	10-Rûhiçün Lillâhi'l-Fâtîha	10- روحچون لله الفاتحه
11- Sene 1847	11-Sene 1263	11- سنه ۱۲۶۳

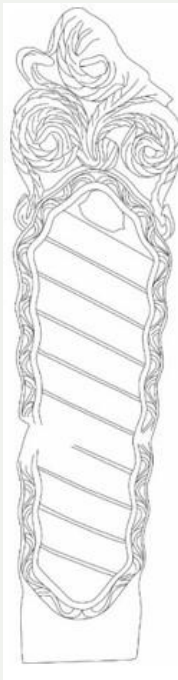
a. Cariye Safderun'un Mezarı

b. Cariye Safderun'un Mezarı

c. Baş Şahidesi

d. Baş Şahidesi

e. Ayak Şahidesi

f. Ayak Şahidesi

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e.) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f.) B. M. Gökler, 2021

1.11. Oda Hizmetlisi Sahba Kalfa'nın Mezarı

Türbenin kuzeyinde bulunan 1264 [1848] tarihli, Sahba Kalfa'ya ait olan kapak taşlı mermer mezar, 202 cm uzunluğunda, 90 cm genişliğinde 18 cm yüksekliğinde olup üstünden baş ve ayak şahideleri yükselmektedir.

Mezarın mermerden yontulmuş baş şahidesi, 195 cm yüksekliğinde, 43 (üst), 36 (alt) cm genişliğinde ve 6 cm kalınlığında ele alınmış olup yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdesi dalgalı yapısıyla barok karakterini ortaya koymaktadır. Şahidenin ön yüzüne talik hat ile işlenen on satırlık kitabesi çapraz atılan silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Kitabeyi dıştan çevreleyen ve altta fiyonk ile bağlanan

bordürü stilize yapraklarla tezyin edilmiştir. Şahidenin tepeliği merkezinde, alttan başak ve güllerle desteklenen akant çelenk motifi ve ortasındaki palmet örgesinin arkasındaki ok biçimdeki tüylerle kompozisyona fon oluşturmaktadır.

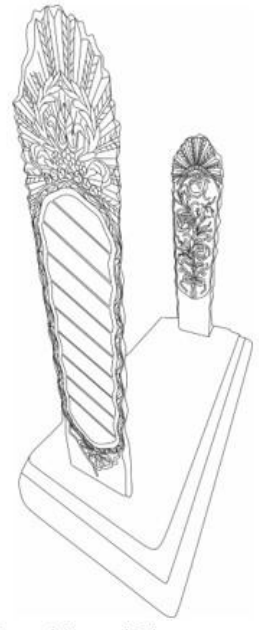
Dalgalı gövde formuyla ön plana çıkan ayak şahidesi, 170 cm uzunluğunda, 40 (üst), 29 (alt) cm genişliğinde ve 8 cm kalınlığında olup yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir biçimde ele alınmıştır. Şahide gövdesinin ön yüzeyine tatbik edilen ve altta fiyonk ile bağlanan tuba ağacı yüzeyi tamamen kaplamıştır. Gövdenin tepeliği ise başak ve ok tüyleri ile dekore edilmiştir (Tablo 11).

Tablo 11: Oda Hizmetlisi Sahba Kalfa'nın Mezarı ve Şahideleri

Anlamı	Baş Şahidesi Transkripsiyon	Yazı
1-Sonsuz ve ölümsüz olan O'dur	1-Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî	١ - هو الحى الباقي
2-Ey Yüce Rabbim beni bağışla	2-Beni kıl mağfiret ey Rabb-i	٢ - بنى قيل مغفرت اى رب يز دان
3-Yüce isimlerinin ve Kur'an'ın nuru (hatırına)	Yezdân	٣ - بحق عرش اعظم نور قرآن
4-Kabrimi ziyaret eden dostlar	3-Bi-hakk-ı 'arş-ı a'zam nûr-ı	٤ - گلوب قبرم زيارت ايدن اخوان
5-Ruhuma bir Fatiha hediye etsinler	Kur'ân	٥ - ايدنه لر روحمه بر فاتحه احسان
6-Devletli İkinci Kadın Efendimiz ¹²	4-Gelüb kabrim ziyâret eden	٦ - دولتلو ايكنجى قادين افنديمز
7-Hazretleri'nin oda hizmetlilerinden	ihvân	٧ - حضر تلترينك او طو قلفه سى
8-Rahmetli ve affedilmiş Sahba	5-İdeler ruhuma bir Fâtiha ihsân	٨ - مرحومه و مغفور لها صهبا
9-Kalfa'nın ruhu için Fatiha	6-Devletlû İkinci Kadın Efendimiz	٩ - قلفه روحچون الفاتحه
10-Sene 21 Mart 1848	7-Hazretleri'nin Oda Kalfası	١٠ - فى ١٥ ربيع الاخر سنة ١٢٦٤
	8-Merhûme ve mağfurun-lehâ Sahbâ	
	9-Kalfa rûhiçün el-Fâtiha	
	10-Fî 15 Rebiyyü'l-Âhir sene 1264	

a. Sahba Kalfa'nın Mezarı

b. Sahba Kalfa'nın Mezarı

Kaynak: Fotoğraflar (a. c. e.) E. Halıcı, Çizimler (b. d. f.) B. M. Gökler, 2021

2. Karşılaştırma ve Değerlendirme

Bu çalışmada III. Mustafa Türbesi'nin haziresinde yer alan yirmi dokuz mezardan on biri değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirilen mezarların hepsi kadınlara ait olup hizmetli veya cariyeye sınıfındandır. Cariye olarak üç mezar tespit edilmiştir. Bunlar III.Selim'in cariyeleri Nefiye Hatun (1809), Cariye Hüsnü Cinan (1843) ve Cariye Safderun'dur (1847). Devlet büyüklerinin hizmetini gerçekleştiren üç kethüda mezarı olarak Defigam Kadın (1810), Şerefnaz (1834), Fidan (1835); türbedar hizmetlisi olarak iki; Selim Han'ın hizmetlisi Fatıma (1812) ve Selim Han'ın türbedar hizmetlisi (isimsiz) (1813), daha sonra bir çaşnigir Bedr-i Cihan (1825), bir hizmetli Pembe Kalfa (1820), bir oda kalfası Sahba Kalfa'nın (1848) mezarları saptanmıştır.

Değerlendirilen mezarların hepsi 19. yüzyıla ait olup en erken tarihlisi 1809 olup III. Selim Han'ın cariyesi Nefise Hatun'a, en geç tarihli örnek 1848 yılına ve oda kalfası Sahba Kalfa'ya aittir. Belirtilen tarihler arasında Osmanlı Devleti'nin başında IV. Mustafa, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid bulunmaktadır. İncelenen mezarlar içerisinde sultan ismine atıf olarak sadece III. Selim (salt. 1789-1807)'in ismi geçmektedir. Bu üç mezar cariyeye Nefise Hatun (1809), hizmetli Fatıma (1812), türbedar hizmetlisine (1813) aittir. Cariye veya hizmetli olan kadının III. Selim'den sonra vefat ettiği ve hazireye defnedildiği görülmektedir. Diğer hizmetlilerin hangi padişaha ait olduğunu net bir biçimde söylemek mümkün değildir.

2.1. Mezar Tipleri

Mezarların tipleri irdelendiğinde kapak, sandık ve çerçeve¹¹ olmak üzere üç çeşitte ele alındığı görülmektedir. Sekiz mezarda kapak taşı, iki mezarda sandık (Kethüda Defigam Kadın, 1810, Selim Han'ın hizmetlisi Fatıma, 1812), bir mezarda ise çerçeve (Kethüda Şerefnaz, 1834), mezar tipi tercih edilmiştir.

¹¹Zerrin Köşklü ve Burak Muhammet Gökler, "Bursa Umur Bey Cami Haziresindeki XVIII. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları," *Bilimname* 49 (2023), 255; Burak Muhammet Gökler, "Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı," *Anasay* 2 (2017), 78; Zerrin Köşklü ve Burak Muhammet Gökler, "Umur Bey Camii Haziresi'ndeki XIX. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları," *Turcology research* 80 (2024), 362-380.

2.2. Şahide ve Yazı Tipleri

Baş ve ayak şahidesinden oluşan mezarlarda şahidelerin tamamı yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde anlayışı sergilemektedir. Şahide gövdelerinde dalgalanan formuyla ön plana çıkan üç örnek söz konusu olup bunlar Kethüda Şerefnaz (1834), Cariye Hüsnü Cinan (1843), Cariye Safderun'a (1847) aittir.

Baş şahidelerin ön yüzeylerine oyma-kabartma olarak işlenen ve kartuşlar veya silmelerle belirgin hâle getirilen Osmanlı Türkçesiyle yazılmış kitabeler altısında sülüs ve beşinde talik hat kullanılmıştır. Şahidelerde herhangi bir serpuş tipi kullanılmamış olup sadece bitkisel tepelik ve sivri tepelik şeklinde ele alınmıştır.

Ayak şahideleri de tıpkı baş şahidelerinde olduğu gibi sivri veya bitkisel tepelik biçiminde kendini gösterirken Kalfa Pembe'ye ait ayak şahidesinin topuz şeklinde sonlanması istisnai bir örnektir.

2.3. Süsleme

Her ne kadar söz konusu mezar taşları saray hizmetlileri ve cariyelere ait olsa da bezeme programları bakımından Osmanlı dönemi kadın mezar taşlarıyla benzer düzeyde bir estetik ve zenginlik sergilemektedir. Hatta bazı örneklerde süsleme yoğunluğu ve kompozisyon çeşitliliği bakımından daha da dikkat çekici bir görünüm arz etmektedir. Özellikle akant¹² yapraklarının belirgin biçimde yer aldığı bu taşlarda; meyve kaseleri, vazodan yükselen gül ve lale tasvirleri, hurma ve tuba ağaçları, güneş kursları, perdeler, S-C kıvrımları, fiyonklar, dekoratif kemerler ile çelenk motifleri gibi çeşitli bezemeler göze çarpmaktadır. Söz konusu unsurlar, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı sanatını etkileyen barok ve özellikle ampir (Empire) üslubunun güçlü etkisi altında biçimlenmiştir. Bu bağlamda, cariyeler ve hizmetlilere ait bu mezar taşları stilistik açıdan döneminin saray estetiğini yansıtan seçkin örnekler arasında yer aldığı söylenebilir¹³.

2.4. Saraydaki Görevliler

III. Mustafa Türbesi'nde yer alan kethüda, çaşnigir, cariyeler ve hizmetlilere ait meslek gruplarının benzer örnekleri şu şekilde gruplandırılabilir: İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi mezar taşlarında bir kethüda¹⁴, İstanbul Karacaahmet Mezarlığı yirmiki numaralı adadaki mezar taşlarında dört kethüda, iki cariyeler¹⁵, İstanbul Küçük Ayasofya Camii Haziresi'nde dört kethüda, sekiz cariyeler¹⁶, İstanbul Sur İçindeki Osmanlı mezar taşlarında bir cariyeler¹⁷, Üsküdar Ayazma Camii Haziresi'nde bir çaşnigir, bir cariyeler¹⁸, Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıd Han Mezarlığındaki mezar taşlarında bir kethüda, iki cariyeler¹⁹, İstanbul II. Mahmud Türbesi Haziresi'nde bir cariyeler²⁰, İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi'nde iki kethüda, beş cariyeler²¹, İstanbul Selimiye Camii Haziresi'nde bir kethüda, bir cariyeler²², Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi mezar taşlarında bir kethüda²³,

¹²Ayşe Duran ve Gül Geyik. "İstanbul Örnekleriyle Osmanlı Batılılaşmasında Akant Motifinin Dönüşümü," *Sanat ve Yorum* 45 (2025)18-34.

¹³Esra Halıcı, "Nakşidil Valide Sultan Türbesi'nin Süsleme Programı ve Üslup Özellikleri," *Sanat Tarihi Dergisi* 31 (2022), 268.

¹⁴Zeynep Uçar, "İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2018), 195.

¹⁵Saliha Bozer Bayraktar, "İstanbul Karacaahmet Mezarlığı 22 Numaralı Adadaki Mezar Taşları" (Doktora tez, Gazi Üniversitesi, 2019), 41, 73, 93, 116, 211, 619.

¹⁶Süleyman Güven, "İstanbul Küçük Ayasofya Camii (Sergios Bakhos Kilisesi) Haziresinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018), 9, 14, 21, 55, 68, 69, 41, 76, 97, 102, 104, 136.

¹⁷Selma Gül, "İstanbul Sur İçindeki Osmanlı Mezar Taşları Bezemelerinde Üslup Analizi" (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017), 113.

¹⁸Sahure Yariş, "Üsküdar Ayazma Camii Haziresindeki Mezar Taşları," *Sanat Tarihi Dergisi* 37 (2018), 206-207.

¹⁹Hande Yılmaz, "Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıd Han Mezarlığı Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009), 281, 287.

²⁰Sibel Tığcı, "İstanbul Divanyolu'nda Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Haziresindeki Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 295.

²¹Mustafa Sürün, "İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 320-321, 405, 409, 413.

²²Sema Daşdemir, "İstanbul Selimiye Camii Haziresi" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 80, 236.

²³Ayşegül Arslan, "Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 67, 421.

Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde bir kethüda, iki cariyeye²⁴, Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresi'nde bir kethüda²⁵, Yozgat merkezde bulunan Osmanlı cami hazirelerinde iki kethüda, dört cariyeye²⁶, Sakarya'da bir cariyeye²⁷, Giresun'da iki kethüda²⁸ mezarı tespit edilmiştir. III. Mustafa Türbe Haziresi dışındaki hazirelerde kethüdaların genellikle erkek olması araştırma ile ayrılmaktadır. Bununla birlikte çaşnigir ve cariyeye mezarlarının çalışmalar neticesinde özellikle İstanbul'da ağırlıkta olduğu²⁹ görülmektedir (**Görsel 3, Tablo 12**).

a. II. Mahmud Türbe Haziresi'ndeki Cariyeye Ait Mezar (Tıgıcı, "İstanbul Divanyolu'nda Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Haziresindeki Mezar Taşları," 672).

b. Ayazma Camii Haziresi'ndeki Çaşnigire Ait Mezar Taşı (Yariş, "Üsküdar'da Yer Alan Bir Grup Cami Haziresindeki Mezar Taşları," 621).

c. Karacaahmet Mezarlığı 22 Adadaki Mezar Taşlarında Kethüdaya Ait Mezar Taşı (Bozer Bayraktar, "İstanbul Karacaahmet Mezarlığı 22 Numaralı Adadaki Mezar Taşları," 116).

Görsel 3: Cariye ve Hizmetkârlara Ait Diğer Mezar Örnekleri

Tablo 12: III. Mustafa Türbesi Haziresi'ndeki Hizmetkârlara ve Cariyelere Ait Mezarların Genel Özellikleri

No	İsim	Tarih	Unvan/ Görev	Mezar Tipi	Ölçüler	Yazı Yerleri	Süsleme Yerleri	Süslemeler
1	Nefise Hatun	1809	Cariye	Kapak	187 x 85 Mezar 161 x 45 Baş Ş. 155 x 43 Ayak Ş.	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Baş Şahidesi	Akant, S-C Kırım, Vazo, Üzüm, Gül
2	Defîğam Kadın	1810	Kethüda	Sandık Mezar	210 x 61 x 60 Mezar 160 x 47 Baş Ş. 151 x 44 Ayak Ş.	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Güneş, S-C Kıvrım, Akant, Lale, Gül,
3	Fatıma	1812	Hizmetli	Sandık Mezar	210 x 63 Mezar 155 x 45 Baş Ş. 160 x 63 Ayak Ş.	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Sanduka Uzun ve Kısa Kenar Panoları, Baş	Kaset, Kayısı, Akant, S-C

²⁴Emine Baş, "Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), 466, 571, 573.

²⁵Burcu Doğan, "Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), 525.

²⁶Ülkem Yaz, "Yozgat Merkez Osmanlı Camii Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011), 207, 290, 297-298, 769, 810.

²⁷Sena Yavuz, "Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2013), 293.

²⁸Gazanfer İltar, "Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları" (Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 184, 193.

²⁹Muhammed Emin Doğan, "Mihrişah Valide Sultan İmaret Avlusunda Yer Alan Mezar Taşlarından Örnekler," *Palmet* 6 (2024), 206-238.,

No	İsim	Tarih	Unvan/ Görev	Mezar Tipi	Ölçüler	Yazı Yerleri	Süsleme Yerleri	Süslemeler
4	Makbule Kalfa	1813	Türbedar	Kapak	195 x 68 Mezar 152 x 45 Baş Ş. 146 x 38 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey Baş Şahidesi Ön Yüzey	Kıvrım, Çelenk, Üzüm, S-C Kıvrım, Akant
5	Pembe Kalfa	1820	Hizmetli	Kapak	225 x 90 Mezar 170 x 41 Baş Ş. 142 x 20 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Nar, Akant, Gül, Fiyonk, Vazo, Gül, Kiraz
6	Bedr-i Cihan	1825	Çaşıgır	Kapak	250 x 100 Mezar 220 x 52 Baş Ş. 220 x 52 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	İnci, Gül, S-C, Akant, Fiyonk, Perde, Hurma, Vazo
7	Şerefraz	1834	Kethüda	Çerçeveli	215 x 71 Mezar 190 x 42 Baş Ş. 153 x 38 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Vazo, Akant, Kiraz, Fiyonk
8	Fidan	1835	Kethüda	Kapak	230 x 93 Mezar 140 x 41 Baş Ş. 147 x 36 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Akant, Perde, Vazo, Hurma Ağacı
9	Hüsnü Cinan	1843	Cariye	Kapak	189 x 81 Mezar 172 x 42 Baş Ş. 181 x 39 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Akant, Fiyonk
10	Safderun	1847	Cariye	Kapak	225 x 98 Mezar 195 x 40 Baş Ş. 107 x 31 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Akant, Hurma Ağacı, Vazo
11	Sahba Kalfa	1848	Oda Hizmetlisi	Kapak	202 x 90 Mezar 195 x 43 Baş Ş. 170 x 40 Ayak Ş.	Baş Şahidesi Ön Yüzey	Baş ve Ayak Şahidesi Ön Yüzey	Akant, Çelek, Fiyonk, Işınsal Çubuk

Kaynak: Tablo verileri Burak Muhammet Gökler tarafından hazırlanmıştır

Sonuç

III. Mustafa Türbesi Haziresi'nde incelenen on bir mezar taşının form olarak gelenekten ayrılmadığı ancak süsleme anlayışıyla Osmanlı'nın Batılılaşma Dönemi'nde görülen yaygın kompozisyonlarla oluşturulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı mezar taşlarındaki gelişim ve özellikle 19. yüzyılda kişinin toplumdaki statüsünün mezar taşlarında olabildiğince yer edinmesi ile kitabelerin de genişlemesine sebep olan etki³⁰, III. Mustafa Türbesi Haziresi'ndeki mezar taşlarında da kendini hissettirmektedir. Kitabelerdeki yazılar, genel olarak geleneksel üslubu korumakla birlikte; bazı yerlerde yalın ve sade, bazı yerlerde ise daha süslü ve sanatkârane bir anlatımla mezar taşlarının kimliğini şekillendirmiştir.

III. Mustafa Türbesi haziresinde yer alan bu mezar taşları, Osmanlı sarayındaki kadın hizmetlilerin ve cariyelerin ölüm sonrası nasıl temsil edildiğini gösteren nadide örneklerdir. Her ne kadar bu bireyler sosyal hiyerarşinin alt kademelerinde yer alsalar da mezar taşlarındaki estetik ve sanatsal yoğunluk, onlara atfedilen önemi ortaya koymaktadır. Bu taşlar, dönemin sanatsal yönelimlerini, dini düşünce yapısını ve toplumsal rolleri aynı anda yansıtan çok katmanlı belgelerdir.

³⁰Edhem Eldem, "Osmanlı Mezar Taşlarında Gelenek ve Modernlik, Değişen Ölüm," *Toplumsal Tarih* 110 (2011), 46.

Bu çalışma, Osmanlı tarih yazımında kadın hizmetlilerin anıtsal temsiliyetine dikkat çekmekte, aynı zamanda bu kültürel mirasın korunmasının ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önemini vurgulamaktadır. Mezar taşları, yalnızca taş yığınları değil; geçmişle bağ kurmanın, sessiz hafızayı anlamanın ve toplumsal kimlikleri yeniden okumanın yollarından biridir.

Hakem Değerlendirmesi

Çıkar Çatışması

Finansal Destek

Teşekkür

Dış bağımsız.

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Bu makale, Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA-2023-12047 numaralı Temel Araştırma Projesi kapsamında desteklenmiştir.

Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine ve İstanbul Türbeler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne teşekkürlerimizi sunarız.

Peer Review

Conflict of Interest

Grant Support

Acknowledgement

Externally peer-reviewed.

The authors have no conflict of interest to declare

This article was supported by Atatürk University Scientific Research Projects Coordination Unit within the scope of Basic Research Project numbered SBA-2023-12047.

We would like to express our gratitude to the Scientific Research Projects Coordination Unit of Atatürk University and the Directorate General of Istanbul Tombs and Museums.

Yazar Bilgileri

Author Details

Esra Halıcı (Dr. Öğr. Üyesi)

¹ Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

0000-0003-3803-2967 ✉ esra.halici@atauni.edu.tr

Burak Muhammet Gökler (Doç. Dr.)

¹ Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

0000-0002-5035-6756 ✉ burak.gokler@atauni.edu.tr

Kaynakça | References

- Arslan, Ayşegül. "Edirne Üç Şerefeli Camii Hazinesi Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Baş, Emine. "Edirne Beylerbeyi Camii Hazinesi'nde Bulunan Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, 2009.
- Beydili, Kemal. "Mustafa III." *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, 280-283.
- Bozer Bayraktar, Saliha. "İstanbul Karacaahmet Mezarlığı 22 Numaralı Adadaki Mezar Taşları." Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2019.
- Canatar, Mehmet. "Kedhüdâ." *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 332-334.
- Çiçek, Kemal. "Hanedan Padişah Biyografileri." *Osmanlı Ansiklopedisi*. C. 12. Ed. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 188-192.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Laleli Külliyesi." *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 86-89.
- Daşdemir, Sema. "İstanbul Selimiye Camii Hazinesi." Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Doğan, Burcu. "Edirne Gazi Mihal Camisi Hazinesi'ndeki Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, 2009.
- Doğan, Muhammed Emin. "Mihrişah Valide Sultan İmareti Avlusunda Yer Alan Mezar Taşlarından Örnekler." *Palmet* 6 (2024): 206-238. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13830683>
- Duran, Ayşe ve Gül Geyik. "İstanbul Örnekleriyle Osmanlı Batılılaşmasında Akant Motifinin Dönüşümü." *Sanat ve Yorum* 45 (2025): 18-34. <https://doi.org/10.47571/sanatyorum.1460721>
- Gökler, Burak Muhammet. "Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı." *Anasay* 2 (2017), 69-98.
- Gül, Selma. "İstanbul Sur içi'ndeki Osmanlı Mezar Taşları Bezemelerinde Üslup Analizi." Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.
- Güven, Süleyman. "İstanbul Küçük Ayasofya Camii (Sergios Bakhos Kilisesi) Hazinesinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018.
- Halıcı, Esra ve Hüseyin Yurttaş. "Barok-Rokoko Üslupların Mimari Süslemedeki Gücü." *Anasay* 19 (2022): 3-28. <https://doi.org/10.33404/anaray.1056325>.

- Halıcı, Esra, "Nakşidil Valide Sultan Türbesi'nin Süsleme Programı ve Üslup Özellikleri." *Sanat Tarihi Dergisi* 31 (2022): 263-295. <https://doi.org/10.29135/std.981195>.
- İltar, Gazanfer. "Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Köşklü, Zerrin ve Burak Muhammet Gökler. "Bursa Umur Bey Cami Haziresindeki XVIII. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları." *Bilimname* 49 (2023): 237-268. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1226165>.
- Köşklü, Zerrin ve Burak Muhammet Gökler. "Umur Bey Camii Haziresi'ndeki XIX. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları." *Turcology Research* 80 (2024), 362-380. <https://doi.org/10.62425/turcology.1424754>.
- Önkâl, Hakkı. *Osmanlı Haneden Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017.
- Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Sürün, Mustafa. "İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi." Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Taneri Aydın. "Çaşıniğir." *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 8. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, 232.
- Tıgıcı, Sibel. "İstanbul Divanyolu'nda Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Haziresindeki Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.
- Uçar, Zeynep. "İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2018.
- Uluçay, M. *Çağatay Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980.
- Yariş, Sahure. "Üsküdar Ayazma Camii Haziresindeki Mezar Taşları." *Sanat Tarihi Dergisi* 37 (2018): 197-249. <https://doi.org/10.29135/std.321692>.
- Yavuz, Sena. "Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2013.
- Yaz, Ülkem. "Yozgat Merkez Osmanlı Camii Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011.
- Yılmaz, Hande. "Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıd Han Mezarlığı Mezar Taşları." Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009.